

Sprakeloos (18)

Harrie Regtering¹

21072022

Agent 327, *De wet van alles*, (2002)

Ouverture

t' Is om te janken zo mooi,

Maarten van Roozendaal

'En ik mezelf optel van
volwassen naar bejaard'

<https://youtu.be/IEeHA4UrTOE>

Opgraving van uitgangspunten

Voor co-gravers

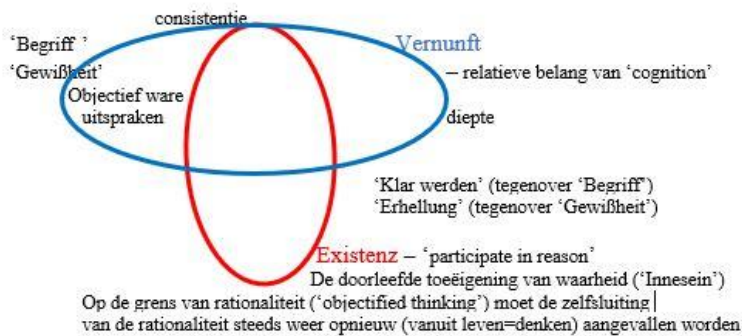
Inleiding De chemokuur zit er op. We nemen aan dat de uitzaaiingen zijn afgenomen. Enkel hormoon therapie houdt de prostaat kanker er nu onder of niet. Zonder lichaam is er geen denken en spreken, geen beweging in een symbolische ruimte als 'animal symbolicum'. Stopt het lichaam, dan stopt dat ook. De symbolische ruimte moet een onderste laag hebben om houvast te kunnen bieden voor de symbolen gebruikende geest. Die onderste laag 'maken' we zelf met symbolische vormen als taal, religie en mythe, wetenschap, kunst en geschiedenis. Daarmee en daarin leiden we een deels door erfgoed en conventies bepaald, deels zelf te kiezen leven in deze bocht van de tijd. De symbolische vormen voegen ons in lange duurzame lijnen van betekenis, waarheid, schoonheid en waarde in. Manieren van denken (hoe je van anderen leert te denken) en manieren van spreken (hoe je van anderen leert te spreken) zijn daar uit te halen. Manieren van denken en spreken pre-structureren de oriëntering in werelden en de omgang met het vertrouwde en het vreemde ('wereldbeeld').

Die vormen geven niet alleen grond(en) aan de geest, maar brengen ons ons ook, soms terecht, aan het wankelen. Het licht van de grote culturele vraagstukken trekt nou eenmaal verder, zoals Weber zegt². Je afkomst, je ervaringen en activiteiten zoals studie, werk, toneelspele, schilderen (ook in huis, klussen), cello spelen vormen een eigen sediment uit die immateriële onderste laag³. Het eigen sediment bevindt zich doorgaans tussen en achter de woorden, beelden en activiteiten in de dagelijkse omgang. Soms wordt een glimp zichtbaar. Je leest een artikel en op basis daarvan en iets in je eigen sediment zeg je 'dit artikel bevat goede ideeën'. Er ligt een connectie met 'de ongeschreven tekst in jou'.

¹ regte061@planet.nl; www.watiknietbegrijp.nl

² Max Weber, Die Objektivität Sozialwissenschaftlicher u. sozialpolitischer Erkenntnis, (1904), in *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 1973, 214.

³ De materiële kant van de onderste laag, zoals de lap top waarop ik schrijf, laat ik hier buiten beschouwing.

Er is al het nodige geëxpliciteerd over de 'ongeschreven tekst' op wikiknietbegrijp.nl. Wat filosofie betreft zit ik op de lijn van filosofie als zelfopvoeding in rationaliteit en existentie (zie h. 19|2). Verbeelding en

basisideeën samenbrengen met ervaring en redeneren. Mijn biografie en wat ik van filosofie kan leren zijn nauw (ook vernauwend) met elkaar verbonden. In deze laatste Sprakeloos aflevering graaf ik de filosofische uitgangspunten van denken en spreken op.

De onderste immateriële laag als bron en blikveld

Op de onderste immateriële laag hoeven we niet binnen de lijntjes te kleuren, zoals de juffrouw ons leerde. De demarcatielijn tussen zin en onzin, schijn en werkelijkheid is vaag. Onderscheidingen (feit-fictie, natuurcultuur, geest-materie, taal-vertog) staan in het schemerlicht. Die hoort nu eens bij dag en dan bij nacht. Net zo doen we die woorden op de onderste laag nu eens recht als metaforen, dan als concepten. Nu eens is een onderscheid verbeeldend werkzaam, dan weer strikt afbakenend wat precies waarbij hoort en wat niet.

Op de onderste laag zijn literaire grootheden als Sebald in hun element. Hij gebruikt de onderste laag om de stabiliteit en dynamiek te laten zien in 'ervaringen' en alles daar boven op in en tussen mensen, in werelden. In een voettocht langs de kust in Suffolk graaft hij de geschiedenis van mensen en hun (materiële) omgeving op. Fictie wordt vermengd met feiten. Na het oversteken van de smalle ijzeren brug over de Blyth brengt verhaal VI de inmiddels verloren gegane rijkdom in kustplaatsen als Dunwich, het Britse imperialisme in China en de Taiping opstand, de machtshonger van de keizerin-weduwe Tz'u-hsi en het leven van Algernon Charles Swinburne allemaal bijeen. Zo ontdek je dat er in het 19e eeuwse China filosofische scholen van Tion waren die de tijd loochenden. Eén daar van stelt dat alle tijd al is afgelopen en 'dat ons leven niet meer is dan de naschemerende weerschijn van een onherroepelijk voorbij gebeuren' (*De ringen van Saturnus*, 159). Briljant. Het verhaal brengt je *door het perspectief* tot een *beseft* over de wirwar van gebeurtenissen in de tijd in uiteenlopende werelden. En: hoe, waar en waarom die in elkaar grijpen. Op die ene plek.

Algemene kenmerken van de onderste laag

Uit die onderste immateriële laag valt, behalve literatuur, van alles uit te graven. Bijvoorbeeld alle gebruiken en rituelen (Queen Elisabeth), de met anderen gedeelde toetsingsregels van ware uitspraken in wetenschap (waarheidsconcepties als 'wie wint heeft gelijk'), van regels in de publieke ruimte voor rechtvaardigheid, rechtsgelijkheid, solidariteit, mededogen. Van trouw en vertrouwen in relaties en voor afstemming en overeenstemming tussen mensen. Van ideeën, maar ook van conventies in het gebruik van onderscheidingen zoals natuur en cultuur. Natuur en cultuur kun je als sterk gescheiden zien, maar ook als naar elkaar verwijzend en met elkaar

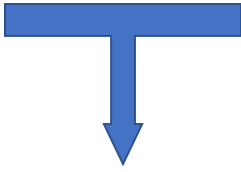
verstrengeld. Omdat wij in dit tijdperk ervaren dat de mens als machine en als organisme (deep learning algoritmen, *Wij, robots*, Cyborg, exo-skeletten) niet meer strikt te scheiden zijn. Of omdat we op een andere manier met de dood, natuur in ons, omgaan. Of met de natuur als geheel. We beseffen dat leven ophoudt wanneer natuur sterft. Er verschijnt haast geen informatiedrager meer zonder een (af en toe 'Godgelijkend') 'natuur' perspectief. Als beginsel voor het stoppen van de wereld 'als vuilnisvat met de deksel op een kier'.

Ofwel: nog belangrijker dan het onderscheid (natuur-cultuur) is het *perspectief* dat uit de immateriële onderste laag wordt gehaald. Een perspectief is bijvoorbeeld dat je in plaats van een identiteit hebt je een knooppunt van relaties bent. Maar die perspectieven liggen niet netjes, als in een supermarkt, in de schappen. Mede omdat de onderste immateriële laag nooit volledig in kaart te brengen is. In zekere zin is alle leven daarmee bodemloos, elk fundament is brokkelig, elke poging tot fundering faalt. Maar wat anders dan een dergelijke laag verbindt vernieuwing met traditie? Biedt aan degenen in een bepaalde tijd wijzen denken en spreken: van ervaren en begrijpen, interpretatie en kennis, betekenis en waarheid, schoonheid en waarde? In elk leven, in elk tijdperk loopt de opgave een eigen plek te vinden en die te meubileren, van de ziel en de vorming van relaties en maatschappijen tot de omvorming van materie en natuur in een zwijgend Niets. En alles daartussenin dat wij mensen nou eenmaal betekenis en vorm geven, wat wij met behulp van kennis en techniek 'maken'. Voedsel, angst en liefde, organisaties⁴, vervuiling, wapens en oorlogen, psycho- en kankertherapieën, vervoersmiddelen, meet- en regelsystemen, ruimtetelescopen. Zelfs solide wetenschap en ware kennis geeft niet automatisch voldoende interpretatie van en betekenis aan het bestaan met en vanaf die onderste laag. Een topfysicus die zwarte gaten (dark matter) onderzoekt, kan de behoefte houden aan een soort God als laatste oorzaak.

Opvoeding, onderwijs, werk en andere interacties stimuleren je om de belangrijkste ideeënstelsels, perspectieven en de historische ontwikkelingen in de tijd enigszins eigen te maken. Hoe geografische en politieke condities daarop van invloed zijn. Welke woorden en patronen ('nee, Jantje, bloemen zijn rood en niet groen, dat zijn blaadjes'), welke godsdienst, wetenschap, kunst en geschiedenis hun decor en horizon vormen. Nu eens zijn we toeschouwer, dan weer speler in een spel dat er al is. Als spelende kleuters in de zandbak scheppen we voor onze oriëntering allemaal inhoud uit 'velden' in symbolische vormen. Zonder te overzien wat er allemaal naast onze schepjes valt of ligt ('betekenisoverschot'). Daardoor blijft een deel van het gedachte en gezegde, het uitgedrukte, altijd overtuiging, opvatting, voorschot. Kortom uitdrukking van wat 'zo schijnt'. In een 'Reality +' wereld (+ *virtuality*, Chalmers) wordt dat nog versterkt. Oordelen lijkt alleen nog te lukken door heftige overdrijving en nadruk op 'iets' ('deep state'). 'Waarheid zonder liefde is wreed'.⁵

⁴ Hoe werkt een culturele laag? Kijk naar hoeveel scripties er alleen al in Nederland in de jaren '70 over 'arbeid(ethos)' verschenen. Met dezelfde bronnen en vragen, in verschillende disciplines. De onderdrukkende (afstompende) of bevrijdende (zelfsturende) vormgeving van (industriële) arbeid was een maatschappelijk thema. Helaas is dat op nog massalere schaal nog steeds zo. 'Kennisveiligheid' heeft nu, met andere middelen en veel technischer georiënteerd, zo'n zelfde status, leidt tot eenzelfde breed tapijt van 'soortgelijke' studies.

⁵ Ik hoorde iemand met droge ogen het gebrek aan vertrouwen in de overheid reframen als positief teken van 'mondige burgers'. Politici zijn daar blij mee, de hele vertrouwens kloof komt vanuit een negatief in een positief perspectief. Tussen overheid en burgers komt een positief verhaal. Start de communicatiemachine!

Het aantal all time bestsellers op de onderste laag wijst op het niveau van algemene kennis. Aanwezig in ieders 'T'-profiel van tegelijk generalist en specialist zijn. Tot alles en iedereen van alle tijden te behoren, als wel juist alleen maar tot die paar bijzondere historische praktijken en groepen (zie *eindnoten*). Die 'T' laat zien wie je bent, wat je doet en welk bereik je hebt. Een omvattend referentiekader 'over' de beide assen van de 'T' samen heen, geeft een groot repertoire in de oriëntering. En in de wijzen van denken en spreken.

Net als Sebald in zijn literatuur zoeken mensen vanuit de vraag 'hoe is alles onderling en dynamisch verbonden?' de samenhang op de onderste laag ook in God, in onderliggende archetypen, in lagen van bewustzijn. Ze houden zich met rituelen en 'tribes' bezig, verdiepen zich in kosmische krachtenvelden en universele wetten tussen oermaterie en individuele bewustzijnskernen (Dharma). Scholen zich in levenskunst (School voor Zijnsoriëntatie). Zien overeenkomsten tussen Westerse systeemwetenschap en Oude Wijsheid. Komen uit bij een bijzonder exclusieve paddenstoel (matsutake) of bij Singulariteit. Welke keuze is de juiste?

Wie zich enkel uitspreekt in de horizontale balk van de 'T' preekt slechts algemeenheden over het 'ene' en 'gelijke', inclusief politieke en ethische dogma's. Maar ook als specialist moet je antwoord geven op die vraag hoe alles onderling en dynamisch verbonden is. Dan biedt specialisatie in systeemtheorie voordelen. In de systeemtheorie zijn mens- en wereldbeeld conceptueel vervangen door de aard en kwaliteit van de beslissingen in communicatieprocessen in systemen (zoals rechtsstelsels).

'Die Mitglieder sozialer Systeme haben keinen Zugang zur *Welt*, sondern nur zu selektiven Verarbeitungen der System-Umwelt Differenzrelation, die sie nicht überschreiten können. Die Systemtheorie gewinnt deshalb keine Weltkenntnis, sondern spezifiziert die Beobachtung auf das System oder sein Umwelt' (Preyer, 2016, 8).

Daarmee is het filosofisch blijven gebruiken van het woord 'wereld' een theoretische keuze op de onderste laag waar ik nog niet binnen de lijnen hoef te kleuren.

Opgraving van vijf uitgangspunten Uitgangspunten van filosofisch denken en spreken vormen een baken in de actuele dynamiek, met respect voor traditie. Ook voor reflexieve vragen over het oneindige, het ene, het algemene, het verschillende, verbinding (en hun tegengelen als eindigheid etc.). Degene die ze stelt kan geen gebruik maken van de regel dat je afzonderlijke onderwerpen moet isoleren om kennis te verwerven. Op die wijze komt de uroloog alles te weten van de prostaat, de oncoloog alles van kanker. Afzonderlijke gevallen van een ziekte kunnen daardoor steeds preciezer worden behandeld. Het nadeel ervan is dat diagnoses, beschrijvingen en verklaringen empirisch en conceptueel fragmentarisch zijn. Relaties met het hele fenomeen worden niet gelegd (disengaged view). De eventuele gedeelde oorzaken (stikstof !), in de zorg bijvoorbeeld van verschillende chronische ziekten, kunnen dan buiten het blikveld vallen (Ornish, 2022). Juist om die reden schragen de opgegraven uitgangspunten een *beseef* over mens en wereld en over waardevolle perspectieven over mens-zijn in relatie tot al het overige dat aanwezig is.

1 Het eerste uitgangspunt is de oriëntering van een 'zelf' in de wereld met een 'uiterlijk van het innerlijk'. Eenieder selecteert op voor gestructureerde wijze uit aangeboden sociale

en culturele bestaanswijzen, verinnerlijkt die (sediment) in een eigen tijd ervaring (ruimte). Die selectie bepaalt hoe je 'er uit wil zien' en hoe je 'gezien wil worden', bepaalt je mogelijke ervaringen in werelden. Die 'een vuilnisvat met de deksel op een kier' kan zijn.

2 Het tweede uitgangspunt is oriëntering in de wereld vanuit het leren kennen van de *ander als de ander*, van *het andere*, niet-identieke, verschillende, in relatie tot de kennis van 'jezelf'. Door dialoog en ook door het niet-weten (resoneren) met de ander en het andere. Je bevindt je in taalspelen en je volgt regels ervan, maar je brengt meer of minder *beseft* mee over met anderen gedeelde (een 'wij') metaforen en begrippen, feiten en waarden.

3 Dualiteit van geest en materie is het derde uitgangspunt ('cognitivism'). Daar begint mijn keuze van onderscheidingen, van tekens, metaforen, analogieën en begrippen in de symbolische vormen. Gezien de voorrang van de ander, het andere moet ik wel dialectisch denken en handelen. In samenspraak door tegenspraak komen we verder. En wordt mijn oriëntering een kritische (twijfel aan wat gezegd wordt), met anderen gedeelde oriëntering.

4 Het vierde uitgangspunt is vertrekken vanuit een goed idee die betere schijn én ware werkelijkheid (het schepje in de zandbak) kan produceren. Zowel qua betekenis als wat betreft de mogelijkheid van ware uitspraken (werkelijkheid). Het speculatieve idee is: ons richten op de werking van iets (fenomenen, systemen) en door het vormprincipe van iets beter te begrijpen, er steeds beter in slagen met de inhoud van iets *zoals het in zich is* om te gaan. Dat kun je naar filosofiegeschiedenis vertalen...

5 ...in het vijfde uitgangspunt: Aristoteles' dynamis/energeia (vermogen/werking) en vorm/materie (hylemorfe) principe van al het levende. Die begrippen zijn ook te gebruiken bij kunstmatige, door ons voortgebrachte, systemen. Denken en handelen vanuit die principes draagt ertoe bij dat systemen hun functionaliteit beter vervullen, niet langer disfunctioneel zijn. Betekenissen *voor ons* mensen zijn minder van belang.

'So handle ich eben' (Wittgenstein) Filosofievrienden waarschuwen me herhaaldelijk voor mijn 'grote stappen, gauw thuis' behoefte. Met hun redeneervermogen en argumenten proberen ze me met twee benen op de grond te houden. Dat betekent onder meer dat je nu ieder uitgangspunt heel precies gaat toelichten. Maar de uitgangspunten zitten, zoals gezegd, al in de (hoofd)stukken. Daarom afsluitend alleen enkele constatering over deze opgraving. Misschien stimuleren ze je om zelf te gaan graven.

De onderste laag blijft voor ieder van ons diffuus en biedt vele mogelijkheden tot andere uitgangspunten, perspectieven en oriënteringen. Tot een ander beseft over mens en wereld en hoe die 'werkt'. De opgegraven uitgangspunten gebruik ik in deze ontwikkelingsfase bij het mixen van praktische filosofie en interventiekunde. Wat ik vind in filosofie of wetenschap, en nu een beetje in kunst via muziek (wéér Adorno) en literatuur (wéér Camus), deel ik eerst in *een verhaal* met anderen. Over in hoeverre en wat ik begrijp van schijn en werkelijkheid op die onderste laag, van wat ik opgescheept heb uit velden in de symbolische vormen ('zandbak') en wat vermoedelijk er naast is blijven liggen of er weer afvalt. Verhalend probeer ik mensen op het spoor te zetten van de concepten - de filosofische (transcendentale en transcendente, van kennen tot zijn) of de organisatiewetenschappelijke (structuurontwerp, cybernetica, systeemtheorie, verandering). Verhaal gaat over in betoog.

Zo heb ik dat overal gedaan met een combinatie van metafoor, analogie en begrip, van ervaring, verbeelding, verstand en intuïtie. In het proberen te realiseren van ideeën of innovaties, in adviestrajecten, leidinggeven, college en workshops geven, onderzoek doen of wat dan ook. Het schrijven over dat verhaal en de metaforen, over dat betoog en bepaalde concepten gaat moeizaam. Hoe graag ik het ook doe. Uit taal en woorden zinnen maken en zinnen in gestructureerde gehelen (metaforisch en conceptueel over een onderwerp) zetten, leidt zelden tot geheel bevredigende teksten, die zo lopen als Sprakeloos 1. Toch weerhoudt dat me er niet van om door te gaan. Proberen beter te begrijpen in dialoog en resonerend met de anderen en het andere en ondertussen verdragen dat de ultieme, bevredigende eigen tekst er nog niet is. Maar wéér is een stukje ‘ongeschreven tekst’ geëxpliciteerd. Alhoewel. Deels blijkt dit een beknopte herhaling deels ook toespitsing van de *Startnotitie voor het geval ik nog een keer terug kom* (h. 22). Die herlas ik onlangs met enige verbazing. Net als de stellingen in *Hoe het begon* (h. 5 | 2). Het graven viel dus wel mee⁶.

Literatuur

Ornish (2022), A new unified theory of lifestyle medicine, in: *International Journal of Disease Reversal and Prevention*

Preyer (2016), Soziologie ohne Menschen, in: *Rechtstheorie* 1,

Eindnoten

Voor een totaal ‘beeld’ zie Graeber & Wengrow (*Het begin van alles*, 2021), Harari (*Homo Deus*, 2015) of Hobsbawms tetralogie (*The Age of Revolution/Empire/Capital/Extremes*) over de geschiedenis van 1789-1991. ‘Specialistischer’ in focus zijn studies van de late Middeleeuwen (*Herfsttij der Middeleeuwen*, Huizinga, 1919), de Renaissance (*Der Morgen der Welt*, Roeck, 2017), de 19e eeuw (*Die Verwandlung der Welt*, Osterhammel, 2009), de eeuwwisseling (*Op het breukvlak van twee eeuwen*, Romein, 1967; *Fin de Siècle Vienna*, Schorske, 1979), de 20e eeuw (*De metamorfose van de wereld*, Conrad, 1998). Daar zijn weer aspecten uit te halen: luisteren naar de 20e eeuw (*The Rest is Noise*, Ross, 2007), het modernisme (*Het modernisme*, Gray, 2007) of de Koude Oorlog (*The Free World. Art and Thought in the Cold War*, Menand, 2021). Leg daar een paar (auto)biografieën van filosofen, kunstenaars, intellectuelen, spirituele leiders, van Erasmus en Goethe tot Wittgenstein en Pessoa, van Russell en Camus tot Arendt over heen. Aangevuld met *The Theory of Everything* (2007) van Hawking en boeken over AQAL (All Quadrants, All Levels) van Wilber. Doe er enkele, esthetisch aansprekende, de geest van een tijdperk uitdrukken, kunstwerken bij (Strawinsky, L’histoire du soldat). Je hebt je eigen ‘frame’.

In de onderste laag zit bij velen verder net zo gemakkelijk de *Phänomenologie* van Hegel (1807), de *Tractatus* van Wittgenstein (1921) als de *Geschiedenis van de seksualiteit* (1976) van Foucault, Habermas’ *Theorie des kommunikativen Handelns* (1981) en Luhmanns *Soziale Systeme* (1984). Misschien nog wat Bourdieu, Weick, Sloterdijk en Latour. Maar ook historische romans als de Rougon-Macquart van Zola of van Almudena Grandes over de Spaanse burgeroorlog. Wat betreft de factor technologie en techniek: Castells’ trilogie *The Information Age* (1998), Floridi’s (vijfdelige) *The Foundations of the Philosophy of Information* (2013-). Vooraf gegaan door Mumfords magistrale *The Myth of the Machine* (1966) en de tweedelige *Die Bewertung des Technischen Fortschritts* (1984) van Pott. Dat boek eindigt trouwens met een voorspelling van Ophuls (1977) over de in de toekomst te verwachten confrontatie tussen rijk en arm over voedsel en brandstof (p. 1205 – wij maken het nu mee). Ten slotte handboeken, overzichtswerken, ‘geschiedenissen van’, documentaires en films op alle mogelijke terreinen en velden van de symbolische orde. Maar iedere lezer maakt hier onmiddellijk zelf een eigen aanvulling.

⁶ Zo, en als je hier bent aangekomen luister dan (net als ik) naar de 8-delige serie *Beyond Nihilism* van Roberto Mangabeira Unger (op youtube). Ook een de hele ‘T’ van iemand omvattend referentiekader.